

BUTLLETINS BIBLIOGRÀFICS

I

PUBLICACIONS PAPIROLÒGIQUES DEL DR. RAMON ROCA I PUIG

En la publicació *Miscellanea Barcinonensia* III (1963) 144, el professor Martí de Riquer escrivia: «...la Fundació Sant Lluc Evangelista, que té al davant un savi de la mesura del P. Ramon Roca-Puig, cas extraordinari d'una persona que té, a un pis de l'Eixample de la nostra ciutat, papirs grecs, llatins i coptes, i que ha donat a conèixer, en revistes especialitzades textos escripturístics de singular importància (com és ara un fragment del s. III de l'evangeli de sant Mateu, i un altre del llibre segon dels Paralipòmens, de fi del s. III, etc.)...»

Bona part de l'activitat científica del Dr. Roca-Puig ha estat dedicada al papir P. Barc. 1, conegut en els catàlegs internacionals amb la sigla P⁶⁷. És el document escrit més antic que posseïm del primer evangeli, concretament de Mt 3,9.15; 5.20-22.25-28; altres fragments del mateix manuscrit són al Magdalen College d'Oxford. El descobriment fou donat a conèixer al món científic per primera vegada en els *Studi Calderini-Paribeni* II (1957) 87-96, si bé un any abans ell mateix havia fet a Sabadell una conferència de tipus divulgatiu sobre el tema, que posteriorment edità: «Un papiro griego del evangelio de san Mateo». La confirmació definitiva del seu treball i de les seves tesis quant a aquest papir, ens ho dona en la revista *Helmántica* 37 (1961) 103-122, amb una nota del papiroleg C. H. Roberts, pp. 123-124, que avala totalment les afirmacions del Dr. Roca-Puig. El valor d'aquest descobriment papirologic és enorme: constata, recolzat en els papirs oxfordians del mateix llibre, que com a mínim ja a finals del s. II corria una edició de l'evangeli de Mateu tal com el tenim avui constituït; textualment és molt afí al manuscrit Sinaiticus.

Un altre punt culminant de la dedicació científica del Dr. Roca-Puig ha estat la publicació d'un text papiraci: *Himne a la Verge Maria. «Psalmus Responsorius»*. *Papir llatí del segle IV*, P. de Barcelona, Inv. nº 149b-153, Barcelona 1965, XXIX + 215pp., 9 làmines. És un llibre en edició de bibliòfil que estudia el text papiraci del primer himne cristià conegut a la

Verge Maria. El treball s'inicia amb l'examen de les característiques del paper, seguides pel de la distribució de l'escriptura, en estrofes. Cal advertir que el text que ens forneix el manuscrit és incomplet; tenim més o menys la meitat de la composició. La segona secció del llibre és dedicada als signes diacrítics, dièresis, punts i pics, accents, etc. La secció tercera tracta de la grafia del *Psalmus*, generalitats, lletres i enllaços principals. La secció quarta aborda el tema de la datació del paper, primera meitat del s. IV. Després segueix, en la secció cinquena, la transcripció diplomàtica, amb uns advertiments a aquesta transcripció. La secció sisena tracta de la tècnica de la versificació, i segueix la transcripció rítmica. El llibre es clou amb un extens estudi de les característiques gramaticals del llatí del paper i amb l'estudi de les fonts bíbliques i apòcrifes, estrofa per estrofa. Hi ha una àmplia referència a l'evangeli de Mateu i a l'apòcrif Protoevangeli de Jaume; sorprèn, en canvi, l'absència de referències a Lluç, evangelista de la Verge per excel·lència.

Licino M. Peretto, «*Psalmus responsorius*». *Un inno alla Vergine Maria di un papiro del IV secolo*, dins: *Marianum* 29 (1967) 255-265, postil·la llargament i en to molt elogiós el treball del Dr. Roca-Puig. Li admet àmpliament la interpretació mariana i amb el nostre autor se sent meravelladament sorprès que ja a la segona meitat del s. IV es constati tan desenvolupadament el culte a la Verge; aquest himne responsori, malgrat la seva pobresa teològica, ha aprofundit inicialment aspectes privatis del culte i de la figura de la Mare de Déu. El P. Peretto subratlla la rellevància donada per l'autor de l'himne al Protoevangeli de Jaume i l'omissió, intencionada?, de referències a Lluç.

El monjo montserratí P. Alexandre Olivar ha comentat també el treball del Dr. Roca-Puig de manera molt positiva, a *Revista Catalana de Teologia* IV (1979) 25-32. El P. Olivar subratlla la importància del treball del Dr. Roca-Puig, però proposa no anomenar la composició «Himne a la Verge Maria» perquè, segons ell, no ho és; tot guiant-se amb una comparació amb un poema acrostic de Seduli, d'un segle més tard, que segueix en línies generals un mateix esquema, fórem davant d'una història poètica, influïda per doctrines gnòstiques fins a un punt ara per ara imprecisable, de la salvació. L'expressió *Psalmus responsorius* respon només, pel que creu el monjo montserratí, als quatre primers versos inicials, molt diferenciats de la resta de la composició; ens trobaríem davant d'una veritable tornada, perquè el caràcter hímic de la composició sembla indubtable.

En *Arxiu de Textos Catalans Antics* 1 (1982) 462, Josep Pernau ressenya breument el treball que ens ocupa i la recensió del P. Olivar.

L'any 1958 el Dr. Roca-Puig ens ofereix el treball *Panorama de los papiros latinos: Helmántica* 30 (1958) 1-20. És un estudi fet amb motiu del bimil·lenari de Ciceró, però l'objectiu és de més abast: oferir una visió panoràmica de la papirologia llatina l'any de la publicació de l'article. Els papirs procedeixen principalment d'Egipte i de Dura-Europos. Si bé cal creure que en aquest àmbit geogràfic la gran majoria de papirs es redactaren en grec, no en manquen de llatins, perquè la llengua oficial de l'imperi romà fou el llatí; els papirs de finalitat jurídica i sobretot militar es redactaren en llatí. Aquests documents foren compostos en llengua oficial, i les

cartes llatines que es conserven escrites són una bona mostra del llatí col·loquial (*sermo plebeius*). Però els papirs més importants són els literaris. L'estudi dels quals es divideix en quatre grups: papirs literaris d'autor ignorat, papirs de literatura jurídica (prenent el mot en un sentit bastant ampli), papirs bíblics i cristians i, finalment, papirs d'autors literaris coneguts. L'estudi es clou, d'acord amb el títol, amb l'examen exclusivament dels papirs ciceronians.

L'any 1960 ens dona el treball *Un pergaminó copto en Barcelona*. P. *Barc.*, Inv. n.º 8, Lc 9,29-32.36-39.42-45.48-50 en la revista *Estudios Eclesiásticos* 34 (1960) 837-850, amb quatre làmines.

Poc temps després, publica en el *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* XXIX (1961-1962) 219-227, amb dues làmines, l'article *Un papir grec del llibre segon dels Paralipòmens, Papyrus Barcinonensis*, Inv. n.º 3, 2Par 29,32-35; 30,2-6. És un estudi d'un papir no posterior a la segona meitat del s. III que conté els llocs 2Par 29,32-35 (*verso*) i 30,2-5 (*recto*). Es tracta d'un papir interessant des d'un punt de vista paleogràfic perquè és un exemple de l'anomenat «estil pla» poc representat entre els papirs bíblics. L'estudi és una transcripció del text papiraci acompanyada del comentari corresponent.

En la Miscel·lània Carles Cardó el Dr. Roca-Puig aportà l'estudi *Un pergami grec de l'evangeli de sant Lluc*, P. *Barc.* Inv. n.º 16, Lc 8,25-27. Conté aquest text papiraci parcialment els versets 25, 26, 27 del cap. VIII de l'evangeli lucà. El papir és molt afí al papir bíblic anomenat Washington, i és de la primera meitat del s. V. És un papir interessant per la lectura $\gamma\epsilon\rho\alpha\sigma\eta\tau\omega\upsilon\upsilon$ recolzada per pocs manuscrits bíblics, gairebé només els B i D.

En el *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* XXX (1963-1964) 241-245, publicà *Un papir grec de la Lletra als Hebreus, Papyrus Barcinonensis*, Inv. n.º 6. Conté el lloc Hb 6,2-4.6-7, que és estudiat oportunament.

La publicació *Papiro griego de Jeremías*, P. *Barc.* Inv. n.º 5 dona el text del profeta 18,15-16.19-20; transcriu i estudia el text indicat.

De l'any 1966 és *Papiro del evangelio de san Juan con hermeneia*. P. *Barc.*, Inv. n.º 83. El papir és del s. III; l'«hermeneia» és un comentari sistemàtic, i fins ara és coneguda només en textos joaneus.

Altra vegada en el *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* 32 (1967-1968) 5-13, ara *Fragment de la Sàmia de Menandre*. Com el títol indica, és un estudi d'un fragment de la coneguda obra menàndria, concretament dels vv. 184-195. El papir té el mateix tipus d'escriptura que el de la primera mà del Pap. Bodmer que té el *Díscol* de Menandre. El treball consisteix en una acurada discussió del text papiraci.

L'any 1969 publica el treball *Fragment copte du quatrième Evangile*. P. *Barc.*, Inv. n.º 44, a la revista *Chronique d'Égypte* 44 n.º 88 (1969) 385-391, treball més tard vulgaritzat entre nosaltres en *In memoriam Carles Riba*, pp. 339-344. És un paradigma de la grafia copta bíblica, és a dir, la grafia que refon els signes grecs i cotes.

Segueixen uns treballs que el Dr. Roca-Puig dedica al contingut del Còdex Miscel·lani a més a més de l'himne a la Verge Maria. Per exemple

Frases «extra textum» en P. Barc., Inv. n.º 154b-157 publicat en *Proceedings XII Intern. Congr. Papirolog.* Toronto 1970, pp. 437-442. En el Còdex Miscel·lani de Barcelona després de l'himne a la Mare de Déu hi ha un grup de composicions cristianes en grec. Aquí s'estudien les paraules alienes a aquestes composicions, de vegades una de sola, que no són glosses ni traduccions ni *hermeneiai*. L'estudi és de les paraules en si i de llur relació amb el text.

Un altre estudi és dedicat al contingut inicial del Còdex Miscel·lani, estudi aparegut l'any 1971: *Selecció de variants a les Catilinàries de Ciceró*, Barcelona 1971. L'exposició comença amb la descripció del Còdex Miscel·lani, que en la primera part conté el text de les Catilinàries, i en la segona el *Psalmus Responsorius*. El text ciceronià ocupava els vint-i-quatre primers folis del còdex. Hom n'estudia el contingut, l'estat de conservació (desigual), la numeració i la distribució de l'escriptura, les dimensions, el nombre de línies per pàgina i el de lletres per línia. La segona secció del llibre examina els signes diacrítics: dièresi, doble punt, punts, ratlles i pics, accents, traç allargat. La tercera secció examina l'ortografia: tractament dels pre-components, constants ortogràfiques, altres observacions; els mots al final de la línia. La secció següent és la d'errates, important perquè el copista no sabia gaire llatí i s'equivoca, de manera que deixa veure clarament les lectures del seu model. La secció quinta aprofundeix les lectures del paper: és interessant per les variants autènticament noves que ofereix (a la primera meitat del s. IV). Un cop fet tot això, s'inserta el text en el lloc que li correspon de la tradició manuscrita, però hom veu que no el pot aïllar clarament, és un text contaminat. La sisena part duu uns advertiments a la transcripció. La transcripció, l'aparat crític i unes làmines clouen el treball.

A la revista *Byzantina* 4 (1972) 195-203, publica l'article *Los vocablos παῖς y ἡγαπημένος en P. Barc., Inv. n.º 154b-157*, treball on estudia l'ús dels dos termes grecs en les anàfores gregues més primitives i en compara l'ús amb l'anàfora de Barcelona..

L'estrena de Nadal de l'any 1974 ofereix *Daniel. Dos semifolis del còdex 967. Papir de Barcelona, Inv. n.º 42 i 43*, i la de l'any 1975 dóna notícia del text papiraci P. Barc., Inv. n.º 10, que conté el passatge del Sal 119 (120), 7.

A la revista *Journal of Theology* N.S. XXVI (1975) 89-91 surt l'article *Song of songs V 12,13,14; VI 4-5. P. Barc. n.º 84*, que és l'estudi d'un petit papir que conté aquest lloc.

De l'any 1976 és *Homer. Fragment de la Ilíada 9,696-10,3. P. Barc., Inv. n.º 47*, publicat a Barcelona. El papir és del s. III. Conté, una mica mutilats, els últims versos de la rapsòdia IX de la Ilíada i els quatre primers de la X. El treball pròpiament dit comprèn la descripció del papir, la determinació de la seva grafia ptolemaica i l'estudi del contingut. Hi ha unes consideracions sobre la reproducció en català de la poesia homèrica i una molt justa referència al canonge barceloní Dr. Josep M.^a Llovera.

A l'any 1977 respon el treball *Anunciació. Acròstic en dialecte bohairic. P. Barc., Inv. n.º 18*. És l'estudi i l'edició d'un papir molt malmès que conté una *theotokia*, escrit per un cristià del Baix Egipte que parlava una

varietat bohairica del copte; el gènere de la *theotokia* era corrent. És incert si el text d'aquí va ésser compost amb finalitat litúrgica. L'autor demostra un bon coneixement de la Bíblia (en copte) i escriu el papir a la manera típica copta, és a dir, amb elements decoratius. Constitueixen la part central de l'estudi la versió del poema, la descripció comentada del seu text i la datació: el papir pertany a un temps comprès entre els ss. V i VIII. Hom no pot precisar més.

De l'any 1978 és *Actes dels Apòstols 17,26-27.30.34. Pergamí de Barcelona, Inv. n.º 11 (versió copta-sahídica)*.

De l'any 1979, *La creació a l'anàfora de Barcelona. Papir de Barcelona, Inv. n.º 154b*. Hom dóna la versió catalana del text, s'estudien els seus contactes literaris i se situa entre les anàfores.

I molt recentment, l'any 1982, ens dóna els treballs *Alcestis. Hexàmetres llatins, Papyri Barcinonenses, Inv. n.º 158-161*. Comença el treball centrant el mite d'Alcestis i donant la versió catalana dels hexàmetres. A continuació ve l'examen pròpiament dit del papir: escriptura, mots *extra textum*, errates. El text es troba també en el Còdex Miscel·lani que ens dóna les *Catilinàries* i el *Psalmus responsorius*.

L'altre treball corresponent a l'any 1982 és *La «redempció» a l'anàfora de Barcelona. Papir de Barcelona, Inv. n.º 154b*. Aquest treball estudia la idea de redempció en l'anàfora de Barcelona. El text és pròxim al del lloc bíblic 1Pe 2,9. L'anàfora n'imita l'estructura, però introdueix variants. Les referències bíbliques són constants (Gn 1,1-3; Is 9,1, 1Cor 15,34, etc.), a les quals cal afegir contactes literaris amb els Pares Apostòlics, la Didakhé, Climent Romà, i amb pregàries litúrgiques. El treball es clou amb la transcripció del papir (línies 11-14) i el comentari corresponent.

L'any 1983 publica en l'*Homenatge a Mossèn Joan Bonet i Baltà* el treball «Contribució a la història de l'Església Catalana.» És l'estudi de la primera de les cinc peces que el còdex miscel·lani conté després del *Psalmus Responsorius*. L'estudi es limita a un tema molt concret, el de la creació tal com el tracta l'anàfora. Primer es transcriu el text i es comenta la lectura. Després hom passa a analitzar el contingut. La creació és el primer motiu de regraciament i de lloança, subratllant el caràcter singular de l'acció divina, la qual cosa no és tanmateix cap novetat, sinó que ja es troba en altres fonts i precedents, la creació *ex nihilo*. És important la cloenda del tema de la creació, que fou feta per (a través de) Jesucrist. S'estudia l'epítet que li és tradicionalment aplicat, «dilecte», «estimat». L'ús en totes les seves variants ve d'Isaïes; l'epítet «dilecte» moltes vegades va acompanyat del substantiu «servent». L'anàlisi ideològica de la creació és concretada en quatre punts: «creació de l'univers», «*ex nihilo*», especificació dels éssers creats en tres grups, cel, terra i mar i tot el que en ells hi ha, per Jesucrist Dilecte servent. Aquesta anàfora conserva un ordre antiquíssim, és l'inici d'un diàleg entre el celebrant i la comunitat. La seva font concreta és Ex 20,11. La creació *ex nihilo*, el concepte, es troba originàriament a Sav 1,14 i a 2Mac 7,28. L'estudi es clou amb un tractament del tema de la creació *ex nihilo* fora de les anàfores.

L'últim treball que ens ofereix el Dr. Roca-Puig és recentíssim quan

redacto aquestes línies. Es tracta de l'estrena que dedica als seus amics el Nadal de l'any 1983, *La «litúrgia angèlica» a l'Anàfora de Barcelona, Papir de Barcelona, Inv. n.º 154b*. Aquí hom examina l'anàfora de Barcelona, altrament estudiada per l'autor des de perspectives que no són les d'ara, pel que fa a la litúrgia angèlica, és a dir, a la manera com l'anònim autor imaginava el culte que els àngels reten a Déu, paral·lel, amb totes les imperfeccions inevitables, al que els cortesans tributen als reis de la terra. Aquesta litúrgia angèlica fou inclosa ja molt primitivament en les anàfores.

L'autor del treball assenyala aquí l'origen bíblic de la litúrgia angèlica del papir de Barcelona. El passatge d'Is 6,1-3 és el fonamental, amb la repercussió tanmateix de Dan 7,10 i d'altres més esporàdiques. La litúrgia angèlica de l'anàfora de Barcelona té algun detall peculiar: la frase «el qui seu sobre la carrossa dels querubins» no es troba literalment així ni en cap font bíblica ni patrística. En canvi, la presència de l'himne trisagi d'Isaïes (el «sant, sant, sant») entronca profundament la nostra anàfora en la més viva tradició cristiana. L'estudi es clou amb la comparació de la litúrgia angèlica de l'anàfora barcelonina amb la d'altres importants anàfores (la de Climent Romà, la de la Catequesi de Ciril d'Alexandria, la de l'anàfora de Basili de Cesarea i la de l'anàfora siro-malabar), i la transcripció crítica del text grec.

Fins aquí la ressenya de la important obra papirologica del Dr. Ramon Roca-Puig, que desitgem que continuï per molts anys, en bé principalment de l'Església de Catalunya, i també de la cultura catalana, prou mancada de treballadors dels quals es pugui dir, com pot afirmar el nostre investigador, *exegi monumentum aere perennius*.

Manuel Balasch i Recort